

DVĚ POZNÁMKY K PRAŽSKÉ TYPOLOGII
(na slavistickém materiálu)
70 let po Maďarské gramatice

Bohumil Vykypěl

V roce 2005 bylo jubileum, kterého si většina dnešních jazykovědců nejspíš nevšimla: uplynulo sedmdesát let od vyjití pojednání Vladimíra Skaličky *Zur ungarischen Grammatik* (Skalička 1935). V tomto textu s klamavým názvem položil Skalička základy své jazykové typologie. Skaličkova či pražská typologie byla později – jak je známo – rozvinuta v četných textech Skaličky samého i jiných pražských lingvistů a stala se podle mého soudu nejefektivnější z jazykových typologií. Přesto zde zůstává řada otázek otevřených, jak tomu ostatně u zajímavých vědeckých děl bývá. V následujícím se chci zabývat dvěma dílčími problémy pražské typologie: diachronií a fonologií v rámci pražské jazykové typologie.

I. K fonologii v typologii

Jednu z více či méně otevřených a k různým úvahám vyzívajících otázek představuje integrace fonologie do pražské typologie. Kdo se zajímá o dějiny jazykovědy, může k úvahám na toto téma dokonce najít další jubilejní příležitost: rok 2005 spadá mezi dvacet let od smrti Eugena Paulinyho (1912-1983) a deset let od smrti Josefa Vachka (1909-1996). Začnu proto poněkud zešíroka.

Je známo, že Pauliny a Vachek vedli přátelský spor o fonologickou interpretaci hlásek *i* a *j* ve slovenštině (srov. Pauliny 1967; 1979, 135-137; Vachek 1968a, 50-51; 1971-72 = 1975; 1982 = 1984; 1985; 1992). Na tomto místě nechci v této otázce definitivně rozhodovat. Takovou otázku lze ostatně řešit jen ze stanoviska určité metody, tzn. ze stanoviska toho, jaké kritérium se zvolí pro rozhodnutí, že jistou jazykovou veličinu je třeba hodnotit jako variantu nebo jako invariant (pokusil jsem se to předvést na příkladu rozdílného chápání tzv. komutace ve fonologii a v glosematice; srov. Vykypěl 2004; 2005a, 275-276). Chci jen ukázat na souvislost mezi fonologií a typologií obecně, resp. na souvislost mezi přítomností jistých fonologických vlastností a přítomností určitých typologických vlastností v určitém konkrétním jazyce.

Přijmu nejdříve tvrzení, že slovenský fonologický systém směřuje k fúzi *i* a *j* v jeden foném a nechám stranou otázku, zda toto směřování už dospělo ke svému cíli nebo ne: můžeme říci, že fúze obou veličin existuje in potentia. Jestliže tedy veličiny *i* a *j* ve slovenštině tvoří jeden foném (invariant), ať už in actu nebo in

potentia, přidávají se tak k dalším fonémům (invariantům), které mají jak konsonantické, tak vokálnícké alofony (varianty), a to k *r* a *l*. Potenciální fúzi mezi *i* a *j* se tato kategorie „ambivalentních“ fonémů ve slovenštině zvětšuje.

Zvýraznění této kategorie tendencí dát jejím členům vedle variantního konsonantického a vokálníckého charakteru i jiné společné vlastnosti lze zase pozorovat na dalším procese odehrávajícím se ve slovenském fonologickém systému, a to na zániku měkkého *l'* (srov. Kačala 1994). Zánikem *l'*, svého měkkého korelátu, vystupuje foném *l* z korelace, která jej váže ke konsonantům (*t – t'*, *d – d'*, *n – ň*) – stejně jako tomu bylo v případě *r* už předhistoricky při zániku měkkého *r'*. Fonému *l* zůstává po (potenciálním nebo aktuálním) zániku *l'* jen nebo především jeho spojení k vokálům, a to spojení korelací v délce: *l :: í, r :: ř, ilj :: í* – jako *a :: á, e :: é*, příp. *i o :: ó*. Hlavní variantou *l* se pak stává jeho varianta vokálnícká, tzn. slabičné *l*. Další společnou vlastnost „ambivalentních“ fonémů tedy představuje to, že jejich hlavní variantou je varianta vokálnícká.

Tendence kategorií „ambivalentních“ fonémů zvětšit a zvýraznit se ovšem projevuje nejen „neologicky“ jako v případě zániku *l'*, ale také „archaicky“ zachováním (bilabálního) *w* jako varianty fonému *v*. Fúze *u* a *v* v jeden foném je ve slovenštině sice in actu ještě méně než fúze *i* a *j*, ale přesto bezpochyby mezi nimi existuje afinita a tato je dána kromě jiného tím, že foném *v* pro jeho variantu *w* nelze beze všeho pokládat za korelát *k f* (ačkoli je situace v tomto ohledu – jak známo – dialektálně značně různá).

Schematicky můžeme naši kategorii a její dynamismus znázornit následovně:

ř	::	r	(:: *r')	↓	<i>in actu</i>
í	::	l	:: l'		
í	::	i/j			
ú	::	u & v/w	:: *w'		<i>in potentia</i>

V každém případě lze říci, že kategorie fonémů, které mají jak konsonantické, tak vokálnícké varianty, je ve slovenštině větší a výraznější než v češtině, neboť v češtině neexistuje ani dlouhé *í* a *ř*, ani není fúze *i* a *j* tak pokročilá jako ve slovenštině, ani nemá foném *v* variantu *w*. Nyní můžeme položit otázku po příčinách tohoto rozdílu mezi slovenštinou a češtinou. Nejzajímavější a vlastně jediné skutečně kauzální vysvětlení předložil Josef Vachek:

„(...) it should be admitted that the Czech grammatical pattern, though certainly synthetic (i.e., inflectional), is no longer as radically synthetic as it had been in OCz, when it had reached what V. Skalička calls ‘acme’ of its inflectional type [cf. Skalička 1941, esp. 30ff.]. It may be possible that the abolishment of the strict limits between the Czech vocalic and consonantal phonemic zones went hand in hand with the softening of the synthetic inflectional pattern. The same would apply, to a still greater degree, to ModSlk where the

tendencies leading away from the radically inflectional grammatical pattern appear to have progressed still further than in Czech, and where, as shown above, also the building up of the interzonal phonemic area has been more advanced.“ (Vachek 1967, 2114f.)

Ještě zřetelnější je Vachek, když mluví o obdobném rozdílu mezi starou a novou češtinou:

„Je jistě také hodno povšimnutí, že právě v době staré dosáhla čeština, jak na to upozornil V. Skalička [1941, 40], jistého vrcholu („akme“ v Skaličkově terminologii) své flektivnosti – tedy příslušnosti k tomu jazykovému typu, který zvláště zdůrazňuje poměrně ostré hranice mezi jednotlivými slovními kategoriemi a tvaroslovnými typy uvnitř těchto kategorií (rozlišuje je, jak známo, zřetelně diferencovanými soustavami flektivních koncovek). Tyto ostré hranice gramatické zdají se mít zajímavou paralelu v poměrně jasném vymezení souhláskové a samohláskové oblasti uvnitř fonologického systému jako celku. Znatelný, byť i ne zásadní, ústup od vrcholku flektivnosti by pak mohl zase souviset s méně výraznou diferenciací souhláskové a samohláskové oblasti uvnitř fonologického systému, danou vznikem obojživelných fonémů /ɾ/ a //.“ (Vachek 1968a, 49)

Myslím, že tato myšlenka začlenit do svazků jazykových vlastností tvořících jazykové typy další fonologickou vlastnost, a to existenci, resp. absenci přechodové zóny mezi vokály a konsonanty, je velmi zajímavá: absence skupiny „obojživelných“ fonémů by se dala spojit s flexivním typem; její existence pak s typem aglutinačním (jehož vlastnosti jsou výraznější právě ve slovenštině ve srovnání s češtinou a v nové češtině ve srovnání s češtinou starou) nebo i širše s reflexivními jazykovými typy (srov. i Vachek 1968b; 1992). Stejně zajímavá je ostatně skutečnost, že Vachkova myšlenka – pokud vím – nenašla žádnou resonanci u autorů textů k pražské typologii – kromě Edvarda Lotka (1981, 22), který Vachkovy názory cituje a přenechává dalšímu bádání.

Je však třeba naléhavě namítnout, že Vachkovo typologické hodnocení dotyčné fonologické vlastnosti nespočívá na (pravděpodobnostně-)implikativním odvození z jiných vlastností, jak to vyžaduje konstrukční logika Skaličkovy typologie, nýbrž na analogii mezi morfologickým a fonologickým subsystémem jazyka. Je známo, že i Skalička se snažil zahrnout do svých konstruktů jednotlivých typů fonologické vlastnosti (srov. Skalička 1967b; 1979, 238-244, 307-311); odvozoval je ale od morfologických základních vlastností typů (neboli od toho, co Petr Sgall později nazval dominantami typů) právě implikací. Tyto základní vlastnosti pak představují způsob přiřazení formy (výrazu) gramatickým formám (obsahům) v daném jazyce existujícím. Jinými slovy to znamená, že Skaličkova typologie je schopna popisovat především syntagmatický aspekt výstavby jazykových (minimálních) znaků; tohoto se pak týkají i Skaličkou (na c.m.) uvedené typologicky predikovatelné fonologické (nebo morfonologické) vlastnosti: poměr mezi konso-

nanty a vokály, definovanými zde syntagmaticky v rámci slabiky, a charakter konsonantických skupin. Co z hlediska jazykové typologie podle Skaličky predikovat nelze nebo jen s obtížemi, je dvojí. Jednak je to syntagmatický aspekt výstavby znaků větších než minimálních (s tím souvisí potíže v začlenění syntaktických vlastností do Skaličkovy typologie; srov. Giger–Vykypěl 2001, 72-79, 81-82). Jednak je to paradigmatický aspekt: ve fonologii to znamená nemožnost predikovat inventáře fonémů, nemožnost předpovídat to, co Skalička poeticky nazývá „fonologická nebo akustická tématika“ jazyka. Budiž poznamenáno, že tytéž omezení jako ve fonologii platí i pro obsahový plán (sémantiku): podle Skaličky lze v sémantice typologicky predikovat jen obecné (simultánně syntagmaticky definované) parametry jako postup při tvoření slov, tendence k přejímání slov nebo rozsah homonymie a synonymie, nikoli ale (paradigmaticky definovanou) strukturaci lexikálních systémů (srov. Skalička 1965; 1975; 1982). (Obecně srov. Vykypěl 2005a, 202-203.)

Tak se stává jasnějším i možný argument proti Vachkově návrhu považovat za typologicky relevantní existenci fonémů, které mají jak konsonantické, tak vokální varianty a tak tvoří přechodovou zónu mezi konsonanty a vokály:

Vokální a konsonantická funkce určité fonologické veličiny je definována syntagmaticky (přičemž se zde pojem funkce může pojímat jak relačně jako definiující vztah určité entity, tak teleologicky nebo fenomenologicky jako úloha nebo hodnota určité entity): určitá veličina zaujímá buď nezávislé nebo závislé postavení uvnitř slabiky, resp. má slabikotvornou úlohu nebo ne. Rozhodneme-li se některé veličiny z těchto dvou nebo více základních kategorií identifikovat nebo redukovat do veličiny jediné (na základě jakýchkoli kritérií), nevznikne takto nová syntagmaticky definovaná kategorie, nýbrž jen subkategorie celkového systému, neboť rozhodnutí pro identifikaci není z hlediska syntagmatických vztahů nutné a týká se tedy jen přestrukturování inventáře fonologických veličin nebo jejich kategorií. Skutečnost, že v určitém jazyce existují fonémy, které mají jak konsonantickou, tak vokální funkci nebo jsou za takové pokládány, se tedy týká fonologické paradigmaticky, inventáře fonémů, nikoli syntagmatického aspektu výstavby znaků a je pak sotva možné pokládat ji za relevantní ve Skaličkově typologii.

S touto absencí teoretického důvodu pro typologickou relevanci existence nebo absence „přechodové zóny“ mezi vokály a konsonanty koreluje empirický argument proti spojení existence takové zóny s vlastnostmi aglutinačního typu, který Vachek (1968a, 49) zmiňuje: v ruštině neexistují fonologické veličiny, jejichž varianty by měly jak vokální, tak konsonantickou funkci, a přesto je podíl aglutinačního typu v ruštině větší než například ve slovenštině nebo češtině. Možná je však na tento empirický argument třeba odpovědět následovně:

Spojení mezi existencí přechodové zóny mezi vokály a konsonanty a dominancí některého z reflexivních jazykových typů je třeba pojímat ne synchronně

(nebo panchronně) jako jednu z vlastností jazykových typů, nýbrž spíše diachronně. To znamená, že přítomnost tendence vytvořit přechodovou zónu mezi vokály a konsonanty souvisí s tím, jak silně se určitý jazyk ve své historii odklonil od flexivního typu: jestliže tento odklon relativně nebyl silný, nevzniká ani tendence vytvořit přechodovou zónu mezi vokály a konsonanty, byť je dotyčný jazyk ve výsledku aglutinačnější než jazyk, v němž relativní odklon od flexivního typu byl silnější, a proto se v něm objevila zmíněná tendence. To by pak byl i případ ruštiny ve srovnání s češtinou nebo slovenštinou, jak to naznačuje i Vachek (1968a, 49-50).

II. K diachronii v typologii

V posledním odstavci prvního oddílu jsem se dotkl dalšího z otevřených témat pražské typologie: diachronie v jazykové typologii. Nyní o něm pojednám blíže.

Jak známo, zabýval se Skalička intenzivně problémy jazykové diachronie, a to jak obecně (Skalička 1960; 1962; 1981; 1988), tak z hlediska své typologické teorie. V druhém ohledu je třeba zmínit především jeden text z 60. let (Skalička 1967a), v němž Skalička obecně pojednal o roli typologie při vysvětlování jazykové změny. Skalička zde kromě jiného rozlišuje v rámci vývoje jednotlivého jazyka mezi hlavní typologickou tendencí (směřováním k určitému typu) a tendencemi vedlejšími (směřováními k jiným typům), čímž – mimochodem řečeno – pojímá diachronický typologický popis stejně jako typologický popis synchronní: také v diachronii dominuje jeden typ, ostatní mají vedlejší úlohy (srov. k tomu i Vykypěl 2005a, 255-265).

Ještě před tímto obecným textem ovšem vyšel text o něco delší, v němž se Skalička pokusil ukázat diachronně-explicitivní možnosti své typologie na jednom konkrétním případě, a to na vývoji české deklinace (Skalička 1941). Zjednodušeně řečeno, dokazuje Skalička ve své práci, že česká deklinace dosáhla vrcholu flektivnosti v době tzv. staročeských přehlásek a později směřovala k aglutinačnímu typu, tzn. posilovaly v ní vlastnosti aglutinačního typu (aniž by se ovšem aglutinační typ stal v češtině nebo v české deklinaci dominantním). Kromě toho Skalička ve své práci postuluje tři stupně abstrakce vedoucí k vysvětlení změn v jazyce: první stupeň představuje uvedení změny nebo změn do strukturních souvislostí, druhý stanovení typologické tendence, která dává určitému komplexu změn jistý smysl, a konečně třetí (odvážný) stupeň představuje zjištění souvislosti mezi typologickým vývojem jazyka a vývojem literatury v tomto jazyce psané; tento třetí stupeň lze pojmut i širě jako hledání souvislosti mezi jazykovými a mimojazykovými změnami (srov. k tomu Vykypěl 2005a, 262-263). Pokud jde o tezi o směrování české deklinace k aglutinaci, budiž ještě dodáno, že Skaličku později doplnil Jaroslav Porák (1968), který ukázal, že tato tendence se vyskytuje i v české konjugaci.

Skaličková knížka o české deklinaci vzbudila živou dobovou diskusi. Proti se postavil Karel Janáček (1943), který popíral vůbec relevanci strukturalistických koncepcí pro jazykovou historii. Skalička (1944) s Janáčkem polemizoval a obhajoval strukturní stanovisko. Rovněž v zásadě odmítavě se vyjádřil Helge Poulsen (1944), avšak z důvodů zcela jiných než Janáček: proti Skaličkově pražské strukturní koncepci postavil koncepci kodaňských strukturalistů a tvrdil zhruba to, že pro vývoj morfologického systému nejsou podstatné změny ve fonologických formách znaků, nýbrž změny vztahů v systému obsahových prvků. Souhlasnou a pochvalnou zprávu o Skaličkově práci napsal Josef Vachek (1942), který ji také zařadil do širšího rámce tehdejšího usilování pražské školy.

Snad nejzajímavější pojednání však napsal jazykovědec, od něhož by se to možná nečekalo: Josef Václav Bečka (1942). Bečka zásadně akceptuje možnost typologického a strukturního pohledu v historické jazykovědě (na rozdíl od Janáčka) a uznává i explikativní schopnost Skaličkovy typologické teorie v této oblasti (na rozdíl od Poulsena). Jen jeho hlavní teze o vývoji české deklinace je jiná než u Skaličky: v české deklinace neposilují vlastnosti aglutinačního typu, nýbrž vlastnosti typu izolačního. Toto Bečkovu odlišné hodnocení vyplývá z jeho odlišného obecného pojetí diachronní typologie. Pro Bečku je z typologického hlediska dominantním v jazykovém vývoji ten typ, který je produktivní:

„Je otázka názoru, co považujeme za vrchol určitého typu tvoření. Skalička zřejmě pokládá za vrchol dobu maximálního využití. Se stanoviska genetického mám za správnější klást tento vrchol do doby maximální živé produktivity. Proto Skalička klade vrchol flexe až do historie jazyků (...), kdežto já vidím vrchol flexe tehdy, kdy vývoj dosáhl maximálního počtu pádů (...).“ (Bečka 1942, 324)

Směřování k určitému typu by mělo být spojeno se vznikem nových entit s vlastnostmi tohoto typu:

„Návrat k aglutinaci by se musil projevit především pozitivními zjevy, t.j. vznikem nových pádů aglutinací nebo aspoň nových typů koncovek.“ (Bečka c.m.)

Co však v češtině ve skutečnosti vzniká nového, jsou podle Bečky předložkové pády a předložky. Produktivním typem je tedy izolační typ a v typologickém vývoji české deklinace dominuje tendence k izolačnímu jazykovému typu:

„Jak vidíme, nelze se při diachronické typologii spokojit jen měřítkem statickým a pouhým rozbohem tvarů. Je třeba přibrat i měřítko genetické (produktivita tvoření) (...).“ (Bečka 1942, 326)

Nyní můžeme položit otázku, či stanovisko je správnější, kdo má „pravdu“, Skalička nebo Bečka? A lze odpovědět: oba. Skalička a Bečka míní každý něco trochu jiného, dívají se na věc z různých hledisek. Obecně se lze ptát, oč vlastně v diachronii jde. Jde zhruba o to, a) popsat a vysvětlit substituce entit, b) popsat a vysvětlit změny entit, c) popsat a vysvětlit vznik nových entit (a ovšem zánik

starých). Skalička se ve své knížce soustředil na bod b): zkoumal, jak a proč se v češtině měnily deklinační koncovky. Bečka svým kritériem produktivity naopak zdůrazňuje bod c) a otázku, jaké nové pádové znaky vznikají a proč takové.

Z jiného hlediska můžeme k řečenému ještě poznamenat, že otázky spadající pod body b) a c) lze srovnat s problematikou zahrnutou pod pojmy renovace a inovace, které zavedl Christian Lehmann (2002, § 2.4.) ve své gramatikalizační teorii: tzv. gramatikalizace – pojatá jako proces – se dá velmi dobře srovnat právě s diachronním aspektem pražské typologie (srov. Vykypěl 2005b). Bečkou zdůrazňovaná otázka produktivity určitého typu odpovídá v jistém smyslu otázce inovace v rámci gramatikalizačních kanálů: inovace spočívá ve vytvoření nové kategorie nebo nového prvku, jež pak vstupují do gramatikalizačního kanálu. Skaličkou pojednané proměny v podobách českých deklinačních formantů pak představují případ renovace: renovace spočívá v nahrazení jedné entity entitou jinou, méně gramatikalizovanou. Jednu podobu renovace představuje zesílení (reinforcement) určitého prvku gramatikalizací oslabeného (srov. Lehmann 2002, § 2.5.); aglutinační tendence v české deklinaci (a konjugaci) pak lze pojímat jako takové zesílení. Srov. k tomu i Bečka (1942, 324):

„Přeskupování mezi jednotlivými typy deklinačními, analogické přechylování koncovek jedné deklinace do deklinace jiné, snaha po větší výraznosti pádových koncovek a pod., to vše jest jen přirozený vývoj uvnitř daného typu a jeho vyžívání. To je už proces více méně konservační, nikoliv produktivní.“

Jestliže bylo řečeno, že Skalička a Bečka zaujímají zčásti rozdílná hlediska, lze se ptát, které z těchto hledisek je snad důležitější nebo které z nich je relevantní pro stanovení dominantní typologické tendence v daném jazyce. Odpověď může být dvojitá. Jednak lze odpovědět zdánlivě banálně tak, že pro lingvistický popis jsou důležitá obě a vůbec všechna hlediska, neboť lingvistika usiluje o vysvětlení všeho. Kromě toho lze odpovědět, že pro jazyk, jestliže je pojímán jako komunikační prostředek (čemuž tak je právě v pražské škole), by se zdálo důležitější hledisko produktivity. Zda, je pak na tomto základě možno typologické tendence v určitém jazyce odpovídajícím způsobem hierarchizovat na dominantní a vedlejší tendence, zůstává otevřené. Obecně je třeba velmi litovat, že o myšlenkách v Bečkově recenzi obsažených se – pokud vím – nikdy nediskutovalo. (J. V. Bečka (1903-1992) pracoval především v oblasti stylistiky češtiny (srov. Blahynka 1985 s literaturou); s pražskou školou nebyl spojen ani metodologicky, ani institucionálně. O to pozoruhodnější je pak jeho recenze Skaličkovy knížky.)

Na závěr chci ještě přičinit jednu poznámku. V předchozím odstavci bylo řečeno, že obecně není zcela jasné, které z typologických tendencí nalezených ve vývoji určitého jazyka je třeba prohlásit za dominantní. Podobně však není jasné, které z jazykových typů v systému jednotlivého jazyka, pojímaného pražskou typologií – jak známo – zásadně jako kombinace vlastností několika typů, je třeba

prohlásit za dominantní. Není jasné už to, jaké hledisko při tom zvolit: zda hledisko kvantitativní (pak by například němčina se svými kompozity byla dominantně polysyntetickým jazykem), nebo kvalitativní. V druhém případě vyvstává otázka, jak hierarchizovat gramatické, příp. slootovorné funkce (významy) co do jejich typologické relevance; jinými slovy, vyvstává otázka, které funkce je třeba sledovat co do jejich výrazu, aby se mohlo stanovit, který jazykový typ v daném jazyce dominuje. Lze se domnívat, že jsou v tomto ohledu gramatické funkce důležitější než slootovorné (např. čeština se pokládá za dominantně flexivní jazyk, ale její slootovorba je spíše aglutinační). Ale zde narážíme na další otázku, a to, co to vlastně jsou gramatické funkce (jestliže například česká adverbia a předložky vyjadřují gramatické funkce, pak je izolační typ v češtině zastoupen poměrně silně). Při takto položené otázce po gramaticitě se zdá, že nám teorie gramatikalizace, již se v poslední době věnuje intenzivní pozornost (a kterou nejkonzistentněji formuloval zmíněný Christian Lehmann 2002; srov. Vykypěl 2005b), pomůže jen málo: v ní totiž jde o znaky, tzn. zohledňuje se jak výraz, tak obsah, kdežto my hledáme kritérium pro gramaticitu funkcí a výraz tedy je ex definitione nerelevantní, neboť právě v jeho různosti spočívá typologická různost. Pokud jde o obsah, zdá se navíc, že v teorii gramatikalizace nacházíme jen vágní kritéria jako desémantizace nebo malý objem paradigmatu.

Jak je vidět, je třeba otázky definice gramatických funkcí, stanovení typologické dominanty určitého jazyka a stanovení dominantní typologické tendence v jazykovém vývoji přičíst k řadě dalších otevřených teoretických otázek pražské typologie (srov. k nim Vykypěl 2005a, 197-203). Nezamýšlel jsem na tomto místě tyto otázky definitivně vyřešit, nýbrž spíš je vůbec položit.

Literatura:

- BEČKA, J. V. 1942: Recenze Skaličky 1941. *Časopis pro moderní filologii* 28, 322-326.
- BLAHYNKA, M. 1985: Josef Václav Bečka. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. I. A–G*. Ed. V. Forst. Praha: Academia, 170-171.
- GIGER, M. – VYKYPĚL, B. 2001: Die Typologie des Litauischen und des Lettischen (mit einem allgemeinen Ausblick zu den Perspektiven der Prager Typologie). *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university* A 49, 45-86.
- JANÁČEK, K. 1943: Recenze Skaličky 1941. *Naše věda* 22, 116-121.
- KAČALA, J. 1994: Chráňme si mäkké P. In: J. Kačala: *Slovenčina – vec politická?* Martin: Matica slovenská, 76-78.
- LEHMANN, C. ²2002: *Thoughts on grammaticalization*. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität. (Arbeitspapiere des Seminars für Sprachwissenschaft der Universität Erfurt. 9.)

- LOTKO, E. 1981: *Polština a čeština z hlediska typologického*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého.
- PAULINY, E. 1967: Zum Verhältnis der Laute /i/ und /j/ im Slowakischen. In: *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday 11 October 1966*. II. The Hague – Paris: Mouton, 1497-1502. (Janua linguarum. Series Maior. 32.)
- PAULINY, E. 1979: *Slovenská fonológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PORÁK, J. 1968: K vývoji české konjugace. *Slavica Pragensia* 10, 19-32. (Acta Universitatis Carolinae 1968. Philologica. 1-3.)
- POULSEN, H. 1944 [1948]. Recenze Skaličky 1941. *Acta linguistica* 4, 42-44.
- SKALIČKA, V. 1935: *Zur ungarischen Grammatik*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy. (Facultas philosophica Universitatis Carolinae Pragensis. Práce z vědeckých ústavů. 39.) [Reprint in Skalička 1979, 59-125]
- SKALIČKA, V. 1941: *Vývoj české deklinace (Studie typologická)*. Praha: Jednota českých matematiků a fysiků. (Studie Pražského lingvistického kroužku. 4.)
- SKALIČKA, V. 1944: Ad Janáček 1943. *Naše věda* 23, 98-100.
- SKALIČKA, V. 1960: *Vývoj jazyka. Soubor statí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- SKALIČKA, V. 1962: Vztah vývoje jazyka k vývoji společnosti. In: *Problémy marxistické jazykovědy*. Ed. J. Bělič et al. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 285-291.
- SKALIČKA, V. 1965: Wortschatz und Typologie. *Asian and African Studies* 1, 152-157.
- SKALIČKA, V. 1967a: Sprachtypologie und Sprachentwicklung. In: *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday 11 October 1966*. III. The Hague – Paris: Mouton, 1827-1831. (Janua linguarum. Series Maior. 33.)
- SKALIČKA, V. 1967b: Die phonologische Typologie. In: *Phonetica Pragensia*. Ed. M. Romportl & V. Skalička. Praha: Universita Karlova, 73-78. (Acta Universitatis Carolinae 1967. Philologica. 6.)
- SKALIČKA, V. 1975: Lehnwörter und Typologie. *Revue roumaine de linguistique* 20, 409-412.
- SKALIČKA, V. 1979: *Typologische Studien*. Ed. P. Hartmann. Braunschweig – Wiesbaden: Vieweg. (Schriften zur Linguistik. 11.)
- SKALIČKA, V. 1981: Das Problem der Sprachentwicklung. In: *Logos Semantikos*. V. Geschichte und Architektur der Sprachen. Ed. B. Schlieben-Lange. Berlin – New York: de Gruyter, Madrid: Gredos, 99-104.
- SKALIČKA, V. 1982: Formalität und Semantik in der Sprachtypologie. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 35, 454-455.

- SKALIČKA, V. 1988: Energiea und Entwicklung. In: *Energiea und Ergon. Sprachliche Variation – Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*. II. Das sprachtheoretische Denken Eugenio Coserius in der Diskussion (1). Hrsg. von H. Thun. Tübingen: Narr, 105-107. (Tübinger Beiträge zur Linguistik. 300.)
- VACHEK, J. 1942: O vývoji české deklinace. *Slovo a slovesnost* 8, 160-161.
- VACHEK, J. 1967: Notes on One Aspect of the Internal Structuration of the Phonological System. In: *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Seventieth Birthday 11 October 1966*. III. The Hague – Paris: Mouton, 2109-2115. (Janua linguarum. Series Maior. 33.)
- VACHEK, J. 1968a: *Dynamika fonologického systému současné spisovné češtiny*. Praha: Academia. (Studie práce lingvistické. 8.)
- VACHEK, J. 1968b: Remarks on the Internal Structuration of the French Phonological System. *Word* 24, 491-497.
- VACHEK, J. 1971-72 [1974]: Ještě jednou k otázce slovenského [i] a [j]. *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica* 23-24, 139-145.
- VACHEK, J. 1975: The Phonemic Relation of Modern Slovak /i/ and /j/. In: *Bereiche der Slavistik. Festschrift zu Ehren von Josip Hamm*. Ed. F. V. Mareš, B. Miązek & K. Sturm-Schnabl. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 297-305.
- VACHEK, J. 1982 [1985]: Poznámky k fonologické konfrontaci češtiny a slovenštiny. *Slavica Pragensia* 15, 45-53. (Acta Universitatis Carolinae 1982. Philologica. 4-5.)
- VACHEK, J. 1984: Remarks on Phonological Confrontation of Czech and Slovak. *Recueil linguistique de Bratislava* 7, 31-37.
- VACHEK, J. 1985 [1989]: Some Remarks on English and Slovak Vocalic Systems (A Chapter from Comparative Phonology of English and Slovak). *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica* 35, 69-76.
- VACHEK, J. 1992: Remarks on Some Analogies Between Phonology and Morphology in Czech and Slovak. In: *For Henry Kučera. Studies in Slavic Philology and Computational Linguistics*. Ed. A. W. Mackie, T. K. McAuley & C. Simmons. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 391-399. (Papers in Slavic Philology. 6.)
- VYKYPĚL, B. 2004: Komutace v glosematice a ve fonologii: případ staročeských “likvid”. In: *Čeština – univerzália a specifiká* 5. Ed. Z. Hladká & P. Karlík. Praha 2004, 420-426.
- VYKYPĚL, B. 2005a: *Glossematikstudien. Unzeitgemäße Betrachtungen zu Louis Hjelmslevs Sprachtheorie*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač. (Philologia – Sprachwissenschaftliche Forschungsergebnisse. 66.)
- VYKYPĚL, B. 2005b: Gedanken zur Grammatikalisierung (frei zusammenhängende Bemerkungen). *Acta linguistica Lithuanica* 52, 119-156.